

心经添足

唐三藏法师玄奘奉 诏译
明粤东鼎湖山沙门弘赞 述

南無本師釋迦牟尼佛

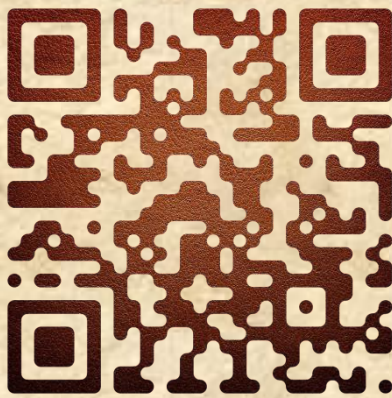
说明

本简体注音《般若波罗蜜多心经添足》电子书，根据弘化社民国版《般若波罗蜜多心经添足》印本校正注音。句读及注音仅作参考。

本电子书是免费结缘品。特此说明。

仁慧草堂

二〇二〇年五月

扫码关注仁慧草堂微信公众号

xīn jīng tiān zú xù
心经添足序

rú lái chū shì běn wèi zhòng shēng fā míng xīn dì rán xīn wú jì
如来出世，本为众生发明心地，然心无迹，
nán yǐ xíng róng bù yǐ yú xū kōng zhōng huà chū yī tiáo biē bí shé
难以形容，不已于虚空中，画出一条螫鼻蛇，
shǒu wěi wǎn rán kě guān ér bù kě chù jīn bú zì liàng wèi shé tiān
首尾宛然可观，而不可触。今不自量，为蛇添
zú dé wú qǔ xiào yú rén hū yí gài yù lìng rén yóu zú shí shé
足，得无取笑¹于人乎？咦！盖欲令人由²足识蛇，
rú biāo yuè zhǐ dú shì jiě zhě jiàn shé yí zú dé yì wàng shé
如标月指，读是解者，见蛇遗足，得意忘蛇，
fāng wéi shàn yòng qí zhì qiě bù chī yú rú huò bù rán wèi miǎn dú
方为善用其智，且不嗤余，如或不然，未免毒
qì suǒ zhòng qiè jì qiè jì
气所中，切忌切忌！

chóngzhēn rén wǔ zhōng qiū rì dǐng hú shān sān dào rén zhì
崇祯³壬午中秋⁴日鼎湖山⁵道人识

¹ 卍新续藏：啸；弘化社：笑

² 卍新续藏：知；弘化社：由

³ 卍新续藏：时崇祯；弘化社：崇祯

⁴ 卍新续藏：秋；弘化社：中秋

⁵ 卍新续藏：掺；弘化社：掺

bō rě bō luó mì duō xīn jīng tiān zú
般若波罗蜜多心经添足

táng sān zàng fǎ shī xuán zàng fèng zhào yì
唐三藏法师玄奘奉 诏译

míng yuè dōng dǐng hú shān shā mén hóng zàn shù
明粤东鼎湖山沙门弘赞 述

shì cǐ jīng wén dà kē fēn èr chū shì tí mù èr zhèng shì
释此经文，大科分二：初释题目；二正释

jīng wén
经文。

chū shì tí mù
1 初释题目

fēn èr chū zhèng shì jīng tí èr shì yì rén míng
分二：初正释经题；二释译人名。

chū zhèng shì jīng tí
1.1 初正释⁶经题

bō rě bō luó mì duō xīn jīng
般若波罗蜜多心经

jīng tí bā zì yǒu tōng bié èr yì shàng qī zì shì bié
经题八字，有通、别二义。上七字是别，
bié yú zhū jīng yǐ zhū jīng míng hào bù tóng gù jīng zhī zì shì tōng
别于诸经，以诸经名号不同故。经之字⁷是通，
tōng yú zhū jīng yǐ rú lái suǒ shuō tóng míng jīng gù jiù bié tí zhōng
通于诸经，以如来所说，同名经故。就别题中，
fù yǒu èr yì shàng liù zì shì suǒ quán zhī fǎ xīn zhī yī zì shì suǒ
复有二义。上六字是所诠之法，心之一字⁸是所

⁶ 卍新续藏：释；弘化社：正释

⁷ 卍新续藏：一字；弘化社：字

⁸ 卍新续藏：字；弘化社：一字

yǐn zhī yù gù cǐ jīng yǐ fǎ yù wéimíng
引之喻。故此经以法喻为名（或言单法为名，以心
dà shèng wéi jiào xiàng
字是结集人借义彰要，非正喻也），大乘为教相（是
zhēn kōng wéi zōng niè pán wéi qù
深般若），真⁹空为宗（是诸法空相），涅槃为趣（究
shí xiàng wéi tǐ guān zhào wéi yòng
竟涅槃），实相为体（色即是空），观照为用（照
ruò tōng tí shì yǐ shén jiàn wéi tǐ yùn dào
见蕴空¹⁰）。若通题释，以神鉴为体（般若），运到
wéi yòng ruò yǐ yīn guǒ shì bō rě wéi yīn
为用（波罗蜜多）。若以因果释，般若为因（无分
bō luó mì duō wéi guǒ
别智），波罗蜜多为果（到彼岸）。

bō rě zhī yì yǒu sān wèi shí xiàng guān zhào wén zì shí
般若之义有三，谓实相、观照、文字。实
xiàng bō rě zhě wèi fǎ shēn zhēn kōng zhī tǐ yuán wú míng xiàng jīn
相般若者，谓法身真空之体，元无名相，今
yú wú míng xiàng zhōng jiàn lì jiǎ míng ér tán shí xiàng gù míng shí xiàng
于无名相中，建立假名而谈实相，故名实相。
yǐ xīn yuán zhàn jì wú xiàng ér xiàng míng wéi shí xiàng shì suǒ guān
以心源湛寂，无相而相，名为实相。是所观
zhī zhēn xìng jí wú rén xū líng bú mèi běn jué zhēn xīn fēi jì fēi zhào
之真性，即吾人虚灵不昧本觉真心，非寂非照，
lǐ xìng cháng zhù tǐ lí shēng miè rǎn jìng xū wàng děng fǎ guān
理性常住，体离生灭、染净、虚妄等法。观
zhào bō rě zhě nǎi shí xiàng tǐ suǒ qǐ zhī yòng jí néng guān zhī miào
照般若者，乃实相体所起之用，即能观之妙
huì liáng yóu fǎ xìng yōu xuán fēi cǐ mò jiàn zhū fó yǐ cǐ ér miào
慧。良由法性幽玄，非此莫鉴。诸佛以此而妙
qì fǎ shēn pú sà yǐ cǐ ér dùn zhèng zhēn kōng jí wú rén wú fēn bié
契法身，菩萨以此而顿证真空。即吾人无分别
zhì fēi zhào ér zhào zhào liǎo yī qiè zhū fǎ jiē jí zhēn kōng wú míng
智，非照而照；照了一切诸法皆即真空、无明
jí shì shí xiàng gù yún sè jí shì kōng wén zì bō rě zhě wén zì
即是实相，故云色即是空。文字般若者，文字

⁹ 卍新续藏：以；弘化社：真

¹⁰ 卍新续藏：五蕴；弘化社：蕴空

shì zhū fó quán lǐ zhī jiào ér wén zì xìngkōng xìngkōng zhī tǐ jí
是诸佛 诠理之教，而文字性空，性空之体，即
shì bō rě gù tāi jiàoyún wén zì shì sè shì sè jí shí xiàng
是般若。故台教云：“文字是色，是色即实相。”

tiānwáng bō rě jīng yún zǒng chí wú wén zì wén zì xiǎnzǒng chí
天王般若经云：“总持无文字，文字显总持。”

shì yǐ néng xiǎn liǎo shí xiàng guān zhào èr zhǒng bō rě zhī dé bō rě
是以能显了实相、观照二种般若之德。般若
suī sān yuán tóng yī xiàng suǒ wèi wú xiàng wú xiàng jí shì dà jué
虽三，原同一相，所谓无相。无相即是大觉

yuán cháng zhēn kōng zhī tǐ jù cǐ sān míng rú shì yī zì ruò
圆常、真空之体。具此三名，如世、字。若
néng yī niàn zhèng guān yuán xiū zhào liǎo zhū fǎ jiē kōng shì wéi yuán
能一念正观圆修，照了诸法皆空，是为圆

zhèng jiū jìng niè pán
证究竟涅槃。

fàn yǔ bō rě huáyán zhì huì zhì nǎi shí xiàng wú fēn bié zhī zhì
梵语般若，华言智慧。智乃实相无分别之智，

huì shì wú fēn bié zhì zhōng zhī miào huì yì míng jìng huì yì míng wú
慧是无分别智中之妙慧，亦名净慧，亦名无
xiàng huì yòu huì jí zhì gù chéng shí lùn yún zhēn huì míng zhì
相慧。又慧即智，故成实论云：“真慧名智。”

cǐ zhī zhì huì tǐ xìng yuán róng zhào yòng zì zài néng qióng zhū fǎ
此之智慧，体性圆融，照用自在，能穷诸法
shí xìng zhī biān dǐ shì chāo qíng lí jiàn xuán miào zhī jué chēng fēi tóng
实性之边底，是超情离见玄妙之绝称，非同

shì zhì zhī zhì cōng huì zhī huì shì zhī zhì huì cóng shí xīn shēng
世智之智，聪慧之慧。世之智慧，从识心生，
fēn bié chén jìng zhí qǔ míng yán fā wàng zhī jiàn wéi yǒu lòu gēn
分别尘境，执取名言，发妄知见，为有漏根、

shēng sǐ zhū bù néng pò wú míng huò xiǎn shí xiàng lǐ kǒng rén làn
生死株，不能破无明惑，显实相理。恐人滥
cǐ gù cún fàn yīn ér bù zhí fān huáyán jiū qí shí zé wú wù
此，故存梵音，而不直翻华言。究其实，则无物

kě dāng qí tǐ wú fǎ kě zì qí míng nǎi qiáng míng wéi bō rě yě
可当其体，无法可字其名，乃强名为般若也。

fàn yǔ bō luó mì duō cǐ fān bǐ àn dào ruò shùn cǐ fāng zhī
梵语波罗蜜多，此翻彼岸到。若顺此方之

wén zé yúndào bǐ àn shì jiū jìng zhū fǎ shí jì wú yú zhī yì yǐ
文，则云到彼岸。是究竟诸法实际无余之义，以
shēng sǐ wéi cǐ àn fán nǎo wàng niàn wéi kǔ hǎi zhōng liú zhēn kōng zhī
生死为此岸，烦恼妄念为苦海中流，真空之
jì wéi bǐ àn bō rě rú chuán fá gù qí xíng shēn bō rě zhě zhào
际为彼岸。般若如船¹¹筏，故其行深般若者，照
yùn kōng wú míng miè jiàn fán nǎo jí shí xiàng shēng sǐ jí niè pán
蕴空，无明灭，见烦恼即实相，生死即涅槃，
chāo èr sǐ hǎi zhì sān dé àn míng dào bǐ àn qí mí bō rě zhě
超¹²二死海，至三德岸，名到彼岸。其迷般若者，
zhǒng zhǒng fēn bié wàng zhí shēn xīn wéi yǒu suì shī huì guāng bù liǎo
种种分别，妄执身心为有，遂失慧光，不了
zhū fǎ shí xiàng míng zhù cǐ àn gù huā yán yún wǒ guān yī qiè zhòng
诸法实相，名住此岸。故华严云：“我观一切众
shēng jù yǒu rú lái zhì huì dé xiàng dàn yǐ wàng xiǎng zhí zhuó ér bú
生，俱有如来智慧德相，但以妄想执著而不
zhèng dé yǐ yào yán zhī dàn yǒu xiān qíng wèi jìn biàn gé bǐ àn
证得。”以要言之，但有纤情未尽，便隔彼岸；
fán shèng qíng wàng jí bǐ àn dào wú bié yǐ wéi dào yě
凡圣情忘，即彼岸到，无别以为到也。

xīn zhě pì rú rén xīn wéi sì dà bǎi hái zhī yào yù cǐ jīng wéi
心者，譬如人心为四大百骸之要，喻此经为
liù bǎi juǎn bō rě suǒ guī zhī zōng yào ruò dá cǐ jīng zé liù bǎi bō rě
六百卷般若所归之宗要，若达此经，则六百般若
lǎng yān yǒu yǐ cǐ zì wéi zhōng xīn zhī xīn wèi cǐ jīng zài liù bǎi juǎn
朗焉。有以此字为中心之心，谓此经在六百卷
zhī zhōng xīn miù yě huò yǒu yǐ wéi zhēn xīn zhī xīn rán liù bǎi bō
之中心，谬也！或有以为真心之心，然六百般
rě jiē tán zhēn xīn fēi dú cǐ jīng yǐ bō rě jí xīn yě xīn yǒu tǐ
若皆谈真心，非独此经，以般若即心也。心有体
yòng shí xiàng shì tǐ guān zhào shì yòng yǐ yòng guī tǐ jí míng
用，实相是体，观照是用；以用归体，即名
dào bǐ àn gù qǐ xìn lùn yún zì xīn qǐ xìn huán xìn zì xīn
到彼岸。故起信论云：“自心起信，还信自心。”
zì xīn jí tǐ qǐ xìn jí yòng huán xìn zì xīn jí shì yǐ yòng guī
自心即体，起信即用。还信自心，即是以用归

¹¹ 卍新续藏：般；弘化社：船

¹² 卍新续藏：越；弘化社：超

tǐ huāyán bié xíng chāo yún zhì shì lǐ yòng lǐ tǐ chéng zhì
体。华严别行钞云：“智是理用，理体成智，
huán zhào yú lǐ zhì yǔ lǐ míng fāng yuē zhēn zhì zhēn zhì jí shí
还照于理，智与理冥，方曰真智。”真智即实
xiàng bō rě lǐ jí zhēn kōng zhī lǐ gù jīng yún wú yǒu rú wài zhì
相般若，理即真空之理。故经云：“无有如外智
néng zhèng yú rú yì wú zhì wài rú wéi zhì suǒ rù rù shì yǐ yòng
能证于如，亦无智外如为智所入。”入是以用
guī tǐ kuàng xìng xiàng kōng zōng gè yì nìng róng hún làn ér
归体，况性、相、空宗各异，宁容浑滥？而
liù bǎi bō rě jiē yī wú xiàng kōng zōng shì bō rě jí zhēn kōng tǐ gù
六百般若皆一无相空宗，是般若即真空体。故
niè pán yún fó xìng zhě míng dì yī yì kōng dì yī yì kōng míng
涅槃云：“佛性者，名第一义空。第一义空，名
wéi zhì huì gù shuō zhì huì zú yǐ gèng bù bié shuō xīn xìng ruò
为智慧。”故说智慧足矣，更不别说心性。若
shuō xīn xìng zé chéng shí fǎ yī shè shí fǎ biàn fēi kōng yě huò
说心性，则成实法。一涉实法，便非空也。或
wèi shì sà pó rě xīn yuán fēi jīng zhǐ yǐ xīn wài wú bō rě bō
谓是萨婆若心，原非经旨¹³，以心外无般若，般
rě wài wú xīn xīn wú xíng xiàng gù shuō bō rě shì wéi zuì xuán zuì miào
若外无心，心无形相，故说般若是为最玄最妙，
hé yòng gèng yán xīn hū
何用更言心乎？

jīng zhě fàn yǔ xiū duō luó cǐ fān wéi qì jīng wèi shàng qì zhū
经者，梵语修多罗，此翻为契经，谓上契诸
fó zhī lǐ xià qì zhòng shēng zhī jī jīn rén shàng lüè gù dān yán
佛之理，下契众生之机，今人尚略，故单言
jīng jīng jí jiào yě shì fó suǒ quán zhī jiào ér xùn cháng xùn shè
经。经即教也，是佛所诠之教，而训常训摄。
cháng yǐ bú biàn wéi yì wèi gǔ jīn suī shū jué dào bù gǎi qún xié
常以不变为义，谓古今虽殊，觉道不改，群邪
bù néng jǔ zhòng shèng bù néng yì shè wèi guàn shè xuán wēi yǐ kāi
不能沮，众圣不能异。摄谓贯摄玄微，以开
wèi wù tóng chū kǔ jīn ér dēng jué àn
未悟，同出苦津，而登觉岸。

¹³ 卍新续藏：题；弘化社：旨

gù yǒu wù cǐ jīng tí zé bǐ àn dào yǐ
故有悟此经题，则彼岸到矣（别行钞云：若有

解华严经题七字之义，即一部之功已过半矣。ㄟ，音伊）。

èr shì yì rén míng 1.2 二释译人名

táng sān zàng fǎ shī xuán zàng fèng zhào yì
唐三藏法师玄奘¹⁴奉诏译

táng shì guó hào sān zàng jí jīng lùn yě fǎ
唐，是国号。三藏，即经、律、论也。法，
guǐ yě shī fàn yě wèi néng wéi guǐ fàn yǐ fǎ xùn rén yě xuán
轨也。师，范也。谓能为轨范，以法训人也。玄
zàng shì shī fǎ hào běn míng yī sù xìng chén nǎi hàn tài qiū zhòng
奘，是师法号，本名¹⁵祜，俗姓陈，乃汉太丘仲
gōng zhī hòu huì yīng chǔ shì zhī zǐ mǔ mèng bái yī rén ér dàn nián
弓之后，慧英处士之子，母梦白衣人而诞。年
shí yī cóng xiōng zhǎng jié fǎ shī chū jiā rì shòu jīng lǐ zhì shí
十一，从兄长捷法师出家，日授精理。至¹⁶十
sān biàn shēng jiǎng zuò cí lǐ miào jìn zì wéi cǐ tǔ jīng fǎ wèi dān
三，便升讲座，词理妙尽，自惟此土经法未殫，
suì wǎng xī tiān xué tōng sān zàng jī jīng lùn fàn jiā guī táng
遂往西天，学通三藏，赍经、律、论梵夹归唐，
fèng zhào yì wéi huá yán cǐ xīn jīng qián hòu gòng yǒu liù yì jīn suǒ shì
奉诏译为华言。此心经前后共有六译，今所释
zhě zhèng zàng shī suǒ yì zhī běn
者，正奘师所译之本。

yán yì zhě chuán yě wèi chuán bǐ xī tiān zhī yǔ ér wéi dōng
言译者，传也。谓传彼西天之语，而为东

huá zhī yán yě
华之言也。

¹⁴ 卍新续藏：契；弘化社：奘

¹⁵ 卍新续藏：祜；弘化社：祜

¹⁶ 卍新续藏：二；弘化社：至

èr zhèng shì jīng wén

2 二正释经文

fēn èr chūxiǎnshuō bō rě èr mì shuō bō rě
分二：初显说般若；二密说般若。

chūxiǎnshuō bō rě

2.1 初显说般若

fēn sì chū yīn rén xiǎn fǎ èr zhèng shì fǎ kōng sān yī fǎ
分四：初因人显法；二正示法空；三依法

xiū zhèng sì jié zàngōngnéng
修证；四结赞功能。

chū yīn rén xiǎn fǎ

2.1.1 初因人显法

fēn sān chūnéng xiū zhī rén èr suǒ xiū zhī fǎ sān xiū zhèng
分三：初能修之人；二所修之法；三修证

zhī wèi
之位。

chūnéng xiū zhī rén

2.1.1.1 初能修之人

guān zì zài pú sà
观自在菩萨

cǐ wǔ zì yǒutōngyǒubié shàngsān zì shì bié míngbié zhū
此五字，有通有别。上三字是别，名别诸

pú sà gù xià èr zì shì tōng hào tōng zhū pú sà gù
菩萨故；下二字是通，号通诸菩萨故。

fàn yún pó lú zhǐ dǐ shī fá luó huáyánguān zì zài ruò yún ā
梵云婆卢枳底湿伐罗，华言观自在；若云阿

yē suō pó jí dī shū huáyánguān shì yīn fàn běn zì yǒuliǎngmíng
耶娑婆吉低输，华言观世音。梵本自有两名，

yì jīng gè zhǐ suǒzōng bù tóng ruò cóng ěr gēn wù rù rú léngyán jīng
亦经各旨所宗不同。若从耳根悟入，如楞严经，

pú sà cóngwén sī xiū rù sān mó dì dà bēi jīng pú sà wénzhòu
菩萨从闻思修入三摩地；大悲经，菩萨闻咒，

jí chāo bā dì sī jiē cóng ěr gēn wú wú shēngrěn míngguān shì yīn
即超八地。斯皆从耳根悟无生忍，名观世音。

cóng tǐ qǐ yòng gù yúnguān qí yīn shēng jí dé jiě tuō liù gēn hù
从体起用，故云观其音声，即得解脱；六根互

yòng gù xiànjiānshǒuyǎn zhào hù qúnshēng jīn jīng cóngyǎngēnzhèng
用，故现千手眼，照护群生。今经从眼根证

rù gù yúnzhàojiàn wǔ yùn jiē kōng dù yī qiè kǔ è míngguān zì
入，故云照见五蕴皆空，度一切苦厄，名观自

zài rán cǐ yǒunéngsuǒ zì xíng huà tā zhī yì guān zì ruò zuò píngshēng
在。然此有能所自行化他之义。观字若作平声，

jí shǔ néngguān shì yīn shǔ suǒguān jí suǒ huà jī gù fǎ huā jīng
即属能观，世音属所观，即所化机。故法华经

yún yī xīn chēng míngguān shì yīn jí shí guān qí yīn shēng jiē
云：“一心称名观世音，即时观其音声，皆

dé jiě tuō cǐ jí néngsuǒ huà tā yě léng yán yún yóu wǒ guān
得解脱。”此即能所化他也。楞严云：“由我观

tīng shí fāng yuán míng gù guān yīn míng biàn shí fāng jiè cǐ jiān yǎn ěr
听十方圆明，故观音名遍十方界。”此兼眼耳

èr gēn gù yúnguān tīng bìng shǔ zì xíng dà bēi jīng jiān guān yīn
二根，故云观听，并属自行。大悲经，兼观音、

zì zài èr hào jí shǔ zì tā ruò zhǔn wēn líng shì guān yīn zhě
自在二号，即属自他。若准温陵释：“观音者，

guān shì yán yīn yuán yìng yuán wù zhī hào cǐ yì jiān zì xíng huà tā
观世言音，圆应圆悟之号。”此亦兼自行化他。

rán zì xíng biān guān zì yīng zuò qù shēng wèi cǐ pú sà yòng bō rě
然自行边，观字应作去声，谓此菩萨，用般若

guān huì zhào jiàn wǔ yùn shēn xīn kōng jì dù zhū kǔ è jí shēng
观慧，照见五蕴身心空寂，度诸苦厄，即生

sǐ jiě tuō dé dà ān lè gù yún zì zài jiāo guāng yún guān zì
死解脱，得大安乐，故云自在。交光云：“观字

suí sù suī zuò píngshēng lǐ shí qù shēng liáng yǐ nà shēng wéi wén
随俗，虽作平声，理实去声。良以纳声为闻，

dá lǐ wéi guān tè qǔ dá lǐ gù yú yīn shēng bù yán wén ér yán
达理为观，特取达理，故于音声不言闻，而言

guān yě fù xū zhī yīn zhōng míng zì xíng guǒ shàng shì huà tā rán
观也。”复须知因中名自行，果上是化他。然

pú sà yǐ lì shēngwéiyào bì jiānhuà tā fāngyìng pú sà zhī hào
菩萨以利生为要，必兼化他，方应菩萨之号。

pú sà zhě fàn yīn jù yún pú tí sà duō pú tí cǐ fān jué
菩萨者，梵音具云菩提萨埵。菩提此翻觉，

sà duō fān wéi yǒu qíng jiù zhōng yì yǒu zì xíng huà tā èr yì zì xíng
萨埵翻为有情，就中亦有自行化他二义。自行

biān zé pú sà yǐ jù jué wù zhī zhì shàngyǒu yú xí zhī qíng wèi jìn
边，则菩萨已具觉悟之智，尚有余习之情未尽

(习情若尽，则名为佛)。若化他边，谓菩萨以悲愍

xīn kāi jué yī qiè yǒu qíng lìng jiàn dà dào èr yì hé míng gù chēng
心，开觉一切有情，令见大道，二义合名，故称

pú sà
菩萨（有情，即众生别称）。

2.1.1.2 二所修之法

xíngshēn bō rě bō luó mì duō shí
行深般若波罗蜜多时

xíng shì xiū xíng jí suǒ rù guānxíng yě
行是修行，即所入观行也。

shēn shì shènsēn jí zhēnkōng bō rě fēi xīn suǒ zhī fēi shí
深是甚深，即真空般若，非心所知，非识

néng shí bō rě yuējiàoyǒu èr yī shēn èr qiǎn qiǎnzhě
能识。般若约教有二：一、深；二、浅。浅者，

míng rén kōng bō rě shì èr shèngsuǒzhèng shēnzhě jí fǎ kōng bō rě
名人空般若，是二乘所证；深者即法空般若，

shì pú sà suǒ rù jīn cǐ zhēnkōng shí xiàng fēi èr shèngpiānkōngxiǎo
是菩萨所入。今此真空实相，非二乘偏空小

zhì suǒ jiàn gù yúnshēn yě
智所践，故云深也。

shí zhě zhèng rù zhēnkōng tǐ zài yī chà nà shí yě nǎi pú
时者，证入真空体，在一刹那时也。乃菩

sà yǐ wú fēn bié zhì zhào liǎo wǔ yùnshēn xīn kuò rán jì miè xìng xiàng
萨以无分别智，照了五蕴身心，廓然寂灭，性相

jiē kōng jí zuì hòu yī chà nà qǐng zhèng rù zhēnkōng tǐ zhī shí ér
皆空，即最后一刹那顷，证入真空体之时。而

chèn tǐ qǐ yòng dù yī qiè kǔ è yì zài yī chà nà shí dà bō
称体起用，度一切苦厄，亦在一刹那时。大般
rě jīng yún jiē yǐ wú xìng ér wéi zì xìng yòng yī chà nà xiāng yìng miào
若经云：“皆以无性而为自性，用一刹那相应妙
huì zhèng dé wú shàng zhèng děng pú tí shì yě
慧，证得无上正等菩提。”是也。（若据不空所

译本，即非因地时，乃菩萨入慧光定时说。今按本译，以因地释，令行人有所措心也。如心地观经云：“一刹那心，般若相应，悟三世法无余。”是知，以因地为正。言体用皆在一刹那时者，由五蕴本空，苦厄斯无，故体用同时也。言无分别智者，亦名根本智，若最初一念闻声见色，得声色自性时，是现量当前，即无分别智照，不属生灭有无。此智才发，分别之心顿泯，当体即是真空。若见真空，名见佛性。若刹那流入意地，起第二念，分别事理，即是生灭心，生灭妄想相续，念念不住，随他声色流转，即智而成识。若不起分别，境自如如，即识而成智矣。刹那者，时之极速也。一念中，有九十刹那。又云，一弹指顷，六十五刹那。）

2.1.1.3 sān xiū zhèng zhī wèi 三修证之位

zhào jiàn wǔ yùn jiē kōng dù yī qiè kǔ è
照见五蕴皆空，度一切苦厄。

zhào jiàn shì néng rù zhī guān wǔ yùn shì suǒ guān zhī jìng
照见，是能入之观；五蕴，是所观之境。

zhèng yǐ miào huì zhào jiàn wǔ yùn zì xìng dāng tǐ jiē shì zhēn kōng gù
正以妙慧照见五蕴自性，当体皆是真空，故

yì èr shèngmiè sè qiú kōng ruò zhèngzhēnkōng shí néngsuǒ jù wàng
异二乘灭色求空。若证真空时，能所俱忘
yǐ zhào zì zài guǒ jí guān zì zài zhī guān zì zài yīn jí wú rén
矣。照字在果，即观自在之观字在因。即吾人
shuài ěr xīn shí bù qǐ fēn bié zhī xiànlìang gù cǐ zhào zhī yī zì
率尔心时，不起分别之现量，故此照之一字，
shì xiū bō rě zuì chū xià shǒugōng fū zhī yào shù jí wú fēn bié zhì
是修般若最初下手工夫之要术，即无分别智，
zhào ér liǎoliǎo zhě jiàn fēi yǎngēn jí yǎn shí suǒ jiàn nǎi xiànlìang dāng
照而了了者。见非眼根及眼识所见，乃现量当
qián yú yī qiè fǎ dé fǎ zì xìng bú jiàn xiān chén kě dé suǒ
前，于一切法，得法自性，不见纤尘可得。所
wèi bú jiàn sè bú jiàn shòu xiǎng xíng shí fēi yuē bú jiàn jiàn
谓不见色，不见受、想、行、识。非曰不见，见
jí wú jiàn yóu wǔ yùnběnkōng jí shì shí xiàng shí xiàng wú xiàng
即无见。由五蕴本空，即是实相，实相无相，
gù bù kě jiàn bù kě jiàn ér jiàn dòngchè fǎ jiè fēi wéi bú jiàn shì
故不可见。不可见而见，洞彻法界，非唯不见世
jiānzhū fǎ yú chū shì jiān yī qiè chándìng zhì huì jiě tuō sānmèi
间诸法，于出世间一切禅定、智慧、解脱、三昧、
wú shàngzhèng jué pú tí niè pánděng fǎ xī kōng gù jiē bú jiàn
无上正觉菩提、涅槃等法悉空，故皆不见。
dōu wú suǒ jiàn míngwéizhào jiàn shì jiàn zhū fǎ shí xiàng yě piē yǒu
都无所见，名为照见，是见诸法实相也，瞥有
shǎojiàn jí duòwàngxiǎng wú míng kū zhái yǐ wǔ yùnzhe sè shòu
少见，即堕妄想无明窟宅矣。五蕴者，色、受、
xiǎng xíng shí yě yùn yǐ jī jù wéi yì wèi zhū zhòngshēng yóu
想、行、识也。蕴以积聚为义，谓诸众生，由
cǐ wǔ fǎ jī jù chéngshēn fù yóu cǐ shēn jī jù wú liàngchén
此五法，积聚成身，复由此身，积聚无量尘
láo fánǎo ér shòu wú liàngshēng sǐ lún huí zhī kǔ yòumíng wǔ yīn
劳烦恼，而受无量生死轮回之苦。又名五阴，
yì yóu jī jù wàngxiǎng fánǎo ér yīn fù běnmíngzhēnxìng yě sè yǐ
亦由积聚妄想烦恼，而阴覆本明真性也。色以
zhì ài wéi yì wèi cǐ shēn jiǎ hé dì shuǐ huǒ fēng sì dà yīn yuán
质碍为义，谓此身假合地、水、火、风四大因缘
ér chéng huàn zhì jì wàishān hé dà dì qì jiè fán yǒu xíng zhě
而成幻质，洎外山河、大地、器界凡有形者，

jiē míngwéi sè shòu yǐ líng nà wéi yì wèiyǎn ěr bí shé
皆名为色。受以领纳为义，谓眼、耳、鼻、舌、
shēn yì zhī liù shí nà bǐ sè shēng xiāng wèi chù fǎ
身、意之六识，纳彼色、声、香、味、触、法
zhī liù chén xiǎng yǐ shěn sī qǔ xiàngwéi yì jí yì shí yuánxiǎng liù
之六尘。想以审思取像为义，即意识缘想六
chén zhī jìng xíng yǐ zào zuò wéi yì jí yì shí sī wéichén jìng zào
尘之境。行以造作为义，即意识思惟尘境，造
zuò shàn è xíng yè shí yǐ liǎo bié wéi yì míngwéi xīn wáng shòu
作善恶行业。识以了别为义，名为心王。受、
xiǎng xíng shì xīn suǒ gù cǐ wǔ yùnzǒngmíngshēn xīn èr fǎ cǐ zhī
想、行是心所。故此五蕴总名身心二法。此之
shēn xīn rú huàn rú huà cóng yīn yuánshēng yuán wú shí xìng gù
身心，如幻如化，从因缘生，原无实性，故
fó wèipíngshāwángshuō yù sè rú jù mò
佛为瓶沙王说喻，色如聚沫（因风吹水成聚，体相
shòu rú shuǐpào
无实），受如水泡（水因物击成泡，起灭无常，众生所
xiǎng rú yángyàn
受苦乐之事亦尔），想如阳焰（远望旷野，日光发焰如
xíng rú bājiāo
水，渴者思饮，众生因念成想，终为虚妄），行如芭蕉（蕉
shí rú huàn shì
体危脆，中无有实，众生造作诸行亦尔），识如幻事（幻
jù zuò rén mǎ běn wú shí tǐ zhòng shēn xīn fēn bié zhū fǎ suí jìng shēng miè
术，幻作人马，本无实体，众生识心分别诸法，随境生灭，
rú huàn wú shí pú sà yǐ ān ruò zhì guān cǐ wǔ yùn sè cóng sì dà
如幻无实），菩萨以般若智，观此五蕴，色从四大
jiǎ hé ér yǒu shòu xiǎng xíng shí yóu wàng xiǎng jìng jiè ér shēng
假合而有，受、想、行、识由妄想境界而生，
sì dà wàng xiǎng běn wú zì xìng dāng tǐ jí kōng gù yuē jiē kōng
四大妄想本无自性，当体即空，故曰皆空。
fēi wèi jué rán miè wú wéi kōng yì fēi yǒu fǎ néng lìng bǐ kōng yǐ bǐ
非谓绝然灭无为空，亦非有法能令彼空，以彼
běn zì kōng gù zhòng shēng bù liǎo shuǐ yuè kōng huā¹⁷ gù zhí wǔ yùn huàn
本自空故。众生不了水月空花¹⁷，故执五蕴幻

¹⁷ 卍新續藏：华；弘化社：花

yǒu zhī sè ér mí zì xìng zhī zhēnkōng zhēnkōnghuànyǒu tǐ wú yǒu
有之色，而迷自性之真空。真空幻有，体无有
èr dàn suí fánshèngsuǒ jiàn bù tóng ruò yǐ wàng xīn fēn bié zé jiàn
二，但随凡圣所见不同。若以妄心分别，则见
wǔ yùn ér yí zhēnkōng ruò yǐ bō rě guān zé zhēnkōngxiàn ér
五蕴，而遗真空；若以般若观，则真空现，而
wǔ yùn wáng shì gù zhēnkōng yī xiǎn huànyǒu dōu miè jí wǔ yùn sī
五蕴亡。是故真空一显，幻有都灭，即五蕴斯
kōng ér kǔ è sī dù shì wéi dào bǐ àn yǐ yán dù zhě tuō yě
空，而苦厄斯度，是为到彼岸矣。言度者，脱也，
chāoyuè yě yī qiè kǔ è zhě shì chū shì jiān zhū kǔ yě cǐ shàng
超越也；一切苦厄者，世出世间诸苦也。此上
xù shù guān zì zài pú sà xiū zhèng zhī zhǐ nǎi yī jīng zhī gāng lǐng shǐ
序述观自在菩萨修证之旨，乃一经之纲领，使
rén xiào ér xiū zhī ruò yǒu shàng jī zhī rén dǔ cǐ biàn wù wú shēng
人效而修之。若有上机之人，睹此便悟无生。
rú qí shàngshàng gēnzhě wén guān zì zài míng jí dùnzhèngzhēnkōng
如其上上根者，闻观自在名，即顿证真空，
hé jiǎ hòu yǔ rú huò wèi rán xū xiáng xià wén
何假后语？如或未然，须详下文。（上言证者，乃

证悟之证，非同二乘取证果位之证。故经云：“无智亦无得。”

下皆同也。镇国云：“生死之本，莫过人、法二执。迷身心

总相，故计人、我为实有；迷五蕴自相，故计法我为实有。

智眼照知五蕴和合，假名为人，一一谛观，但见五蕴，求

人我相，终不可得。”先观色蕴，是观身，了知坚是地，润

是水，暖是火，动是风。观余四蕴，则是观心，了知领纳

为受，取相为想，造作为行，了别为识。依此身心谛观分

明，但见五蕴，求人我相终不可得，名为人空。若观一一

蕴，皆从缘生，都无自性，求蕴相不可得，则五蕴皆空，

名为法空。是以照五蕴，而二空理现矣。言世间苦者，所

谓八苦：生、老、病、死、怨¹⁸憎会、爱别离、求不得、五阴盛也。出世间苦者，变易生死也。谓声闻、缘觉、菩萨，虽离世间分段生死，而有方便等土变易生死。如初位为因，后位为果；又后位为因，后后位为果。以其因移果易，故名变易。言分段者，谓三界内众生，随其作业，所感果报，身之形段则有长短，命之分限则有延促，是名分段生死。以照见蕴中我人空故，灭烦恼障，即度分段苦；以照见五蕴自性空故，灭所知障，即度变易苦。苦厄虽众，而二死收尽，今见真空，则度厄已尽矣。）

èr zhèng shì fǎ kōng

2.1.2 二正示法空

fēn èr chū míng yùn kōng èr xiǎn kōng dé
分二：初明蕴空；二显空德。

chū míng yùn kōng

2.1.2.1 初明蕴空

shè lì zǐ sè bú yì kōng kōng bú yì sè sè jí shì kōng
舍利子，色不异空，空不异色，色即是空，

kōng jí shì sè shòu xiǎng xíng shí yì fù rú shì
空即是色，受、想、行、识，亦复如是。

cǐ zhèng shì míng wǔ yùn zhēn kōng xiǎn fēi lí sè míng kōng jí duàn
此正释明五蕴真空，显非离色明空及断

miè kōng yǐ jí sè zhī kōng wéi zhēn kōng jí kōng zhī sè wéi huàn sè
灭空，以即色之空为真空，即空之色为幻色，

ér sè shì yī qiè fǎ xiàng zhī shǒu gù jǔ chū shè hòu yǐ sè yì jì
而色是一切法相之首，故举初摄后，以色义既

¹⁸ 卮新續藏：冤；弘化社：怨

zhāng zé wàn fǎ zhāo rán sè jí sì dà huànyǒu zhī sè kōng
彰，则万法昭然。色，即四大幻有之色；空，
jí bō rě zhēnkōng zhī lǐ zhòngshēng yīn mí zhēnkōng ér chéng huànyǒu
即般若真空之理。众生因迷真空，而成幻有
zhī sè huànyǒu yuánshēng yuán wú zì xìng běn shì zhēnkōng rú bō
之色。幻有缘生，元无自性，本是真空，如波
wài wú shuǐ yóuzhòngshēng yǐ wàngxiǎng fēng jī bǐ zhēnyuán suì mí
外无水。由众生以妄想风，击彼真源，遂迷
yuán zhú làng chén nì kǔ jīn rú lái jiào yǐ bō rě guān huì zhào liǎo
源逐浪，沉溺苦津。如来教以般若观慧，照了
huànyǒu wú yì zhēnkōng rú wù bō bú yì shuǐ gù yún sè bú yì kōng
幻有，无异真空，如悟波不异水。故云色不异空。
rú zhì gōng yuē yǒu xiàng shēn zhōng wú xiàng shēn wú míng lù shàng wú
如志公曰：“有相身中无相身，无明路上无
shēng lù shì yě kōng bú yì sè zhě zhēnkōng wéi wàn fǎ zhī tǐ
生路。”是也。空不异色者，真空为万法之体，
gù běn jù yī qiè zhū fǎ rú shuǐ chū shēng bō tāo yǐng mò jí suí qì fāng
故本具一切诸法，如水出生波涛影沫及随器方
yuánděng xiàng ér zhòngshēng yīn zhí huàn xiàng gù mí zhēnkōng rú yú
圆等相。而众生因执幻相，故迷真空，如愚
fū guān bō mí shuǐ rú lái jiào xiū bō rě guān huì dá zhēnkōng tǐ
夫观波迷水。如来教修般若观慧，达真空体，
wú yì huàn xiàng rú wù shuǐ bú yì bō gù yún kōng bú yì sè
无异幻相，如悟水不异波。故云空不异色。

sè jí shì kōng kōng jí shì sè zhě zhèng fā míng bú yì zhī zhǐ
色即是空，空即是色者，正发明不异之旨，
yǐ bú yì gù jí shì zhī yě yòu kǒng rén yīn fǎ chéng zhí yóu cún sè
以不异故即是之也。又恐人因法成执，犹存色
kōng èr jiàn rú shì wèi yù shí xiāng sì réng cún èr wù gù yán bú yì
空二见，如世谓玉石相似，仍存二物，故言不异。
jīn yù mǐn cǐ èr jiàn shǐ rén miào qì sè kōng bú èr quán tǐ jí shì
今欲泯此二见，使人妙契色空不二，全体即是，
rú bō jí shuǐ rú shuǐ jí bō dòng jìng sì fēn tǐ wú èr zhì yóu
如波即水，如水即波，动静似分，体无二致。由
mí zhēnkōng gù lìng shí huàn jí zhēn quán lì èr míng yuán wú èr wù
迷真空，故令识幻即真，权立二名，元无二物。
gù yǒng jiā yún wú míng shí xìng jí fó xìng huàn huà kōng shēn jí fǎ
故永嘉云：“无明实性即佛性，幻化空身即法

shēn shì zhī huàn jìng běnzhēn bù yóu xiū xí jīn yīn mí zhòng gù
身。”是知幻境本真，不由修习。今因迷重，故
xū bō rě zhì zhào bù jiǎ zhì zhào bù zhī běnzhēn bù zhī běnzhēn
须般若智照。不假智照，不知本真，不知本真，
zhì jiàn gè yì fán fū zhí yǒushēn xīn gù jiànshēngmiè shòu yú shēng
致见各异。凡夫执有身心，故见生灭，受于生
sǐ wài dào zhuó kōng bō wú zuì fú gù duò lún huí èr shèng wàng
死。外道著空，拨无罪福，故堕轮回。二乘妄
jiàn wǔ yùn shí yǒu qí xiàng bù liǎo yuánshēng xīn qǐ yàn lí gù duò
见五蕴实有其相，不了缘生，心起厌离，故堕
shēngwén suī liǎo wǔ yùn zhū fǎ yuánshēng bù dá wú xìng gù duò yuán
声闻。虽了五蕴诸法缘生，不达无性，故堕缘
jué ruò liǎo wǔ yùn zhū fǎ wú xìng yuánshēng yuánshēng wú xìng wú
觉。若了五蕴诸法，无性缘生，缘生无性，无
xìng gù kōng kōng jí zhēnkōng shì míng wéi fó fǎ shēnzhēnkōng zhī tǐ
性故空，空即真空，是名为佛。法身真空之体，
yuán fēi duànmiè gù xū yú huàn yǒu zhōng qiú huàn wài wú zhēn gù yuē
原非断灭，故须于幻有中求。幻外无真，故曰
zhēnkōng zhēn wài wú huàn gù yuē huàn sè cǐ zhēnkōng huàn sè bú
真空；真外无幻，故曰幻色。此真空幻色，不
yì xiāng jí shì yī jīng zhī jí zhǐ bō rě zhī zhēnzōng
异相即，是一经之极旨，般若之真宗。（旧依教

释，佛为执有之徒，破色立空，故云色不异空；为执空之
徒，破空立色，故云空不异色；为诸菩萨，显中道观，示
实相理，俱立俱破，故云色即是空，空即是色。今经幻色

sè yùn jì ěr
当体即是真空，全非破空有之旨，故非旧释。)色蕴既尔，
sì yùn jiē rán gù yúnshòu xiǎng xíng shí yì fù rú shì ruò jù
四蕴皆然，故云受、想、行、识亦复如是。若具
shuō zhě yīng yún shòu bú yì kōng kōng bú yì shòu shòu jí shì kōng
说者，应云：受不异空，空不异受，受即是空，
kōng jí shì shòu yú sān yùn lì zhī kě zhī shì míng wǔ yùn jiē kōng
空即是受。余三蕴例之可知，是名五蕴皆空。

jīn rú lái lìng guān cǐ xiànrán wǔ yùn shēn xīn wéi suǒ guān jìng
今如来令观此现前五蕴身心，为所观境，

bù jiǎ bié qiú tā fǎ wéi jìng shì wéi zuì qiè zuì yào ruò néng guān yī yùn
不假别求他法为境，是为最切最要。若能观一蕴

kōng zé yùn yùn jiē kōng gù yuán jué jīng yún huànshēnmiè gù huàn
空，则蕴蕴皆空。故圆觉经云：“幻身灭故，幻

xīn yì miè huàn xīn miè gù huànchén yì miè huànchénmiè gù huàn
心亦灭；幻心灭故，幻尘亦灭；幻尘灭故，幻

miè yì miè huànmièmiè gù fēi huàn bú miè dàn bǐ jīng yǐ pò huàn
灭亦灭；幻灭灭故，非幻不灭。”但彼经以破幻

xiǎnzhēn cǐ jīng jí huàn shì zhēn zhǐ suī bù tóng sè xīn wú yì
显真，此经即幻是真，旨虽不同，色心无异。

jì zhī cǐ xīn zhēnwàngtóngyuán kōngyǒu bú èr jí cǐ xiàncián yī
既知此心，真妄同源，空有不二，即此现前一

niàn wàng xiǎng qǐ chù biàn shì zhēnkōng dú lù chéngqián dāng xià yǐ zhì
念妄想起处，便是真空独露呈前。当下以智

guānchá jiàn wàng wú tǐ biàn shì zhēnkōng jí fán xīn ér jiàn fó xīn
观察，见妄无体，便是真空，即凡心而见佛心。

jù kě qì zī huàn wàng ér bié xiǎng zhēn rú rú qì bō qiú shuǐ wū kě
诘可弃兹幻妄而别想真如，如弃波求水，乌可

dé zāi cǐ zhī kōng yǒu bú èr zhēnwàngtóngyuán fēi zhì mò dá
得哉？此之空有不二，真妄同源，非智莫达，

gù hū shè lì zǐ ér gào zhī shè lì shì fàn yǔ zǐ shì huáyán nǎi
故呼舍利子而告之。舍利是梵语，子是华言，乃

rú lái dì yī zhì huì dì zǐ běnnántiānzhú dà lùn shī tí shè pó luó mén
如来第一智慧弟子，本南天竺大论师提舍婆罗门

suǒ shēng mǔ míng shè lì cóng mǔ shòu chēng gù míng shè lì zǐ cǐ
所生，母名舍利，从母受称，故名舍利子。此

yì yún shēn zǐ yǐ mǔ hǎo xíng shēn gù yòu yì yún qī zǐ yǐ qí mǔ
译云身子，以母好形身故。又译云鹞子，以其母

yǎn míng jìng rú qī niǎo zhī mù huò yán qí mǔ cái biàn yù rú qī niǎo
眼明净，如鹞鸟之目；或言其母才辩，喻如鹞鸟

(鹞即春莺，又云百舌鸟是)。按此经六译，而施护所

yì běn wèi guān zì zài pú sà zài líng jù shān wèi shè lì zǐ shuō jì
译本，谓观自在菩萨在灵鹫山，为舍利子说。既

ěr pú sà xià dāng yǒu yán zì jīn jù jīng wén shì jí dà bù bō rě
尔，菩萨下当有言字，今据经文势及大部般若

zhōng yīng shì fó shuō yǐ wén fēi quán bù gù wú yuán qǐ jí liú tōng
中，应是佛说。以文非全部，故无缘起及流通

èr fēn rán zhì zhě dàn qǔ qí yì wù nì qí jì ruò fó shuō ruò
二分。然智者但取其义，勿泥其迹，若佛说、若
pú sà shuō jiē kě
菩萨说，皆可。（离色明空者，谓空在色外，如墙处不
空，墙外是空。断灭空者，谓灭色明空，如穿井除土出空，
以先有后无，是为断灭。此二非真实心，无知无用，不能
现于万法。然外道二乘，皆有断灭。外道断灭，归于太虚。
二乘断灭，归于涅槃。有以此经如余经，三分分释。从“观
自在”至“度一切苦厄”，为缘起序分。“舍利子”至“三
菩提”，为正宗分。“故知”以下，皆为流通分。如此亦强
为穿凿。然此既云“心经”，即大部般若之心，故无序分等。
慈恩云：“录大经妙最，别出此经，三分二序，故皆遗阙。”
余译虽自有缘起之文，而不合众译。但得其旨，不可于此
妄生是非。）

2.1.2.2 二显空德

fēn èr chūzǒngbiāo èr bié shì
分二：初总标；二别释。

2.1.2.2.1 初总标

shè lì zǐ shì zhū fǎ kōngxiàng bù shēng bú miè bú gòu bú
舍利子，是诸法空相。不生不灭，不垢不
jìng bù zēng bù jiǎn
净，不增不减。

shì zhū fǎ zhě jí wǔ yùnděng fǎ yě kōngxiàng zhě
“是诸法”者，即五蕴等法也。“空相”者，

jí zhū fǎ zhī zhēnkōng shí xiàng yě   gài qián shì wǔ yùnhuànyǒu jí shì
即诸法之真空实相也。盖前示五蕴幻有即是

zhēnkōng ér wèishuō qí xiàng   gù jīn shì yún   shì zhū fǎ kōngxiàng
真空，而未说其相，故今示云：“是诸法空相。”

jì yúanzhū fǎ kōngxiàng   zé bù kě lí zhū fǎ ér bié yán kōngxiàng   cǐ
既云诸法空相，则不可离诸法而别言空相。此

zhí zhǐ zhū fǎ dāng tǐ jí shì zhēnkōng zhī xiàng   pì rú shuǐ yuè jìng xiàng
直指诸法当体即是真空之相。譬如水月镜像，

tǐ lí shēngmiè   gòu jìng   zēngjiǎn   gù bù kě zuò zhī lìng shēng   huài
体离生灭、垢净、增减，故不可作之令生，坏

zhī shǐ miè   rǎn zhī lìng gòu   zhì zhī shǐ jìng   jiā zhī lìng zēng   sǔn zhī
之使灭，染之令垢，治之使净，加之令增，损之

shǐ jiǎn   hé yǐ gù   yǐ bǐ yǐngxiàng wú shí   dāng tǐ jí kōng   yì
使减。何以故？以彼影像无实，当体即空，亦

rú xū kōng   bù kě yǐ shēngmiè   gòu jìng   zēngjiǎn míng zhī   zhēnkōng
如虚空，不可以生灭、垢净、增减名之。真空

zhī xiàng yì ěr   gù bù kě dé ér míng zhī   nǎi qiáng míng yuē shí xiàng
之相亦尔，故不可得而名之，乃强名曰实相。

shí xiàng zhī xiàng   fēi wǔ yǎnnéng kuī   xīn zhì suǒ cè   wéizhèngzhě
实相之相，非五眼能窥，心智所测，唯证者

néng zhī   gài shēngmiè   yuē zhǐ yùn   chù   jiè   gòu jìng   yuē zhǐ
能知。盖生灭，约指蕴、处、界。垢净，约指

sì dì yīn yuán   zēngjiǎn   yuē zhǐ zhì dé   yǐ yùnděng shì mí zhēnzhū
四谛因缘。增减，约指智得。以蕴等是迷真逐

wàng   gù jiànshēngmiè   shí èr yīn yuányǒu liú zhuǎn   huánmiè èr mén
妄，故见生灭。十二因缘有流转、还灭二门。

qí liú zhuǎnmén   shì kǔ   jí èr dì   nǎi shì jiān yīn guǒ   gù gòu
其流转门，是苦、集二谛，乃世间因果，故垢。

qí huánmiè mén   shì dào   miè èr dì   nǎi chū shì yīn guǒ   gù jìng
其还灭门，是道、灭二谛，乃出世因果，故净。

pú sà xiū xíng   dào yǒu suǒ zēng   ér huò yǒu suǒ jiǎn   gù yún zēngjiǎn
菩萨修行，道有所增，而惑有所减，故云增减。

jīn yán bù shēngmiè   gòu jìng   zēngjiǎn   shì fā míng zhū fǎ zhēnkōngxiàng
今言不生灭、垢净、增减，是发明诸法真空相

zhōng   běn wú fán shèng xiū zhèng yīn guǒ děng fǎ   zhí xiǎn bō rě yī zhēn
中，本无凡圣修证因果等法。直显般若一真

kōng tǐ   shǐ rén zhū jiàn tuō luò   yī sī bú guà   dú lù zhēncháng
空体，使人诸见脱落，一丝不挂，独露真常，

jí rú rú fó

即如如佛。(还源观中云：“随流加染而不垢，返流除染而不净。在圣体而不增，处凡流而不减。”略疏云：“色从缘起，真空不生；色从缘谢，真空不灭。又随流不染，出障非净；又障尽非减，德满不增。此生灭、垢净、增减，是有为法相，翻此以显真空之相，故云空相。”)

èr bié shì

2.1.2.2.2 二别释

fēn sì chū shì yùncù jiè èr shì shí èr yīn yuán sān shì sì
分四：初释蕴处界；二释十二因缘；三释四

dì sì shì zhì dé
谛；四释智得。

chū shì yùncù jiè

2.1.2.2.2.1 初释蕴处界

shì gù kōngzhōng wú sè wú shòuxiǎngxíng shí wú yǎn ěr bí shé
是故空中无色，无受想行识，无眼耳鼻舌

shēn yì wú sè shēngxiāngwèichù fǎ wú yǎn jiè nǎi zhì wú yì shí
身意，无色声香味触法。无眼界，乃至无意识

jiè
界。

shì gù zhě chéngshàng qǐ xià zhī cí yǐ fā míngzhū fǎ
“是故”者，承上起下之词，以发明诸法

kōngxiàng bù shēngmièděng zhī gù gù wú sè shòuděng yě kōngzhōng
空相不生灭等之故，故无色受等也。“空中”

zhě jí kōngxiàng zhī zhōng yǐ zhēnkōng shí xiàng běn lí yī qiè fán
者，即空相之中。以真空实相，本离一切凡

shèngděng fǎ gù wú yùn chù jiè yīn yuán xiū zhèng zhī xiàng
圣等法，故无蕴、处、界、因缘、修证之相。

zhì yú bō rě kōngzhōng kōngxìngshàng bù kě dé kuàngyǒuyùn chù
至于般若空中，空性尚不可得，况有蕴、处、

jiè děng fǎ gù yún wú yě gài wú fēi tóng guī máo tù jiǎo zhī wú
界等法，故云无也。盖无，非同龟毛兔角之无，
nǎi jí yī qiè xiàng lí yī qiè xiàng wéi wú yǐ wàng qíng yī xī fán
乃即一切相离一切相为无，以妄情一息，凡
shèng jiàn xiāo zhēn kōng dú lù gù wú yùn chù jiè děng kě dé
圣见销，真空独露，故无蕴、处、界等可得。

wú sè zhì xíng shí shì wú wǔ yùn yě wú yǎn ěr zhì
“无色”至“行识”，是无五蕴也。“无眼耳”至
chù fǎ shì wú shí èr chù yě wú yǎn jiè zhì wú yì shí
“触法”，是无十二处也。“无眼界”至“无意识
jiè shì wú shí bā jiè yě cǐ hé liù gēn liù chén wéi shí èr chù
界”，是无十八界也。此合六根六尘，为十二处。

hé liù gēn liù chén

(根以能生识为义，尘以染污情识为义。) 合六根六尘

liù shí wéi shí bā jiè zài nèi wéi liù gēn zài wài wéi liù chén gēn
六识，为十八界。在内为六根，在外为六尘，根

chén xiāng duì shí shēng qí zhōng suǒ wèi yǎn shí ěr shí bí shí
尘相对，识生其中，所谓眼识、耳识、鼻识、

shé shí shēn shí yì shí
舌识、身识、意识。(界以界别为义。谓此十八法，

各有别体，义无浑滥。如眼以色为界，耳以声为界，乃至

意以法为界。眼不能越色有见，耳不能越声有闻，乃至意

不能越法有知。色以眼为界，以色必眼所见，非声香等能

对眼故，乃至意以法为界，以法必意所知，非声香等能对

意故。眼识界，是眼家之识，必依眼根始发，非依余根能

发，而眼亦不能发声香等识，故此为别。余可例知。) “乃

zhì zhě shì jǔ qí shǐ mò ér bāo kuò qí zhōng yě cǐ yùn
至”者，是举其始末，而包括其中也。此蕴、

chù jiè míng wéi sān kē fǎ mén fǎ mén suī sān zǒng sè xīn èr
处、界，名为三科法门。法门虽三，总色心二

fǎ kāi hé bù tóng fó wèi mí xīn bù mí sè rén shuō wǔ yùn fǎ hé
法开合不同。佛为迷心不迷色人，说五蕴法，合

sè wéi yī fēn kāi xīn wéi sì fēn
色为二分，开心为四分（受、想、行、识皆心分故。）。

wéi mí sè bù mí xīn rén shuō shí èr chù fǎ kāi sè wéi shí fēn bàn
为迷色不迷心人，说十二处法，开色为十分半（谓

内五根，外六尘，法尘半分故。），合心为二分半（谓

意根一分，法尘半分。），为心色俱迷人，说十八界，

kāi sè wéi shí fēn bàn kāi xīn wéi qī fēn bàn
开色为十分半（准上应知），开心为七分半（谓眼、

耳、鼻、舌、身、意之六识，加意根一分，法尘半分。）。

rú lái dòu zhòng shēng jī shuō cǐ sān kē fǎ mén gè suí gēn xìng rèn
如来逗众生机，说此三科法门，各随根性，任

xiū yī fǎ jí néng wù rù jīn cǐ bō rě zhēn kōng mén zhōng dōu
修一法，即能悟入。今此般若真空门中，都

wú shì shì shì gù yán wú zhèng xiǎn zhēn kōng shí xiàng tǐ fēi zhì ài
无是事，是故言无。正显真空实相，体非质碍、

lǐng nà shěn sī zào zuò liǎo bié jī jù zhī xiàng gù wú sè
领纳、审思、造作、了别、积聚之相，故无色、

shòu xiǎng xíng shí yě zhēn kōng shí xiàng tǐ fēi gēn chén néng
受、想、行、识也。真空实相，体非根尘能

rù suǒ rù zhī xiàng gù wú shí èr chù yě zhēn kōng shí xiàng tǐ fēi
入所入之相，故无十二处也。真空实相，体非

gēn chén shí bié zhī xiàng gù wú shí bā jiè yě
根尘识别之相，故无十八界也。

2.1.2.2.2 二释十二因缘

wú wú míng yì wú wú míng jìn nǎi zhì wú lǎo sǐ yì wú lǎo
无无明，亦无无明尽。乃至无老死，亦无老

sǐ jìn
死尽。

cǐ míng shí èr yīn yuán yì míng yuán qǐ yì míng yuán shēng
此名十二因缘，亦名缘起，亦名缘生。

suǒ wèi wú míng yuán xíng xíng yuán shí shí yuán míng sè míng sè yuán
所谓无明缘行，行缘识，识缘名色，名色缘

liù rù liù rù yuánchù chùyuanshòu shòuyuán ài ài yuán qǔ
六入，六入缘触，触缘受，受缘爱，爱缘取，
qǔ yuányǒu yǒuyuánshēng shēngyuánlǎo sǐ yán wú míngzhě hūn
取缘有，有缘生，生缘老死。言无明者，昏
àn yì yě
暗义也。（谓过去世烦恼之惑，覆盖真性，无妙觉之明，

妄认四大为自身相，六尘缘影为自心相，故名无明。大般若经云：“如无所有如是而有，若于如是无所有法不能了达，说名无明。”何等法无所有，谓蕴、处、界，乃至十八不共法、一切智、道相智、一切相智。彼由无明及爱势力分别，

执着断常二边，由此不知不见诸法无所有性。）^{xíngzhě zào}行者，造

^{zuò yě}作也（谓过去身口，造作善、不善业，故名行。）^{shí zhě}识者，

^{xīn wáng yě}心王也（真妄和合，名之为识。由过去惑业相牵，致令

此神识，投托母胎）。^{míng sè zhě míng jí xīn sè jí shēn yě}名色者，名即心，色即身也

（从托母胎，至第五个七日，生诸根形，四肢差别，是为

^{liù rù zhě liù gēn yě}名色）。六入者，六根也（从名色后，至第七个七日，

六根开张，有入六尘之用，故名六入，亦名六处。）^{chùzhě}触者，

^{chù duì yě}触对也（从出胎已来，至三四岁时，六根虽触对六尘，

然未能了知生苦乐想，故名为触。）^{shòuzhě líng nà yě}受者，领纳也（从

五六岁，至十二、三岁时，因外六尘触对六根，即能领纳

前境好恶等事，然犹未能起淫贪等心，故名为受。）^{ài zhě}爱者，

tān ài yě

贪爱也（从十五、六¹⁹岁，至十八、九岁，贪于淫²⁰欲诸

境及胜妙等事，然犹未能广遍追求，故名为爱。）。取者，

qiú qǔ yě

求取也（从二十岁后，贪欲转盛，于五尘境，广遍驰求，

故名为取。）。有者，后有也（因驰求诸境，起善恶业，

积集牵引，当生三界有漏之果，故名为有。）。生者，受

shēng yě

生也（今现世所作善恶之业，后世还于六道四生中受生，

故名为生。）。老死者，衰坏也（谓来世受生已后，五

蕴之身，衰已还坏，是名老死）。此十二法，展转感

果，故名因；互相由藉，名为缘。三世相续循

还，无有间断，如轮回转，故曰轮回。始由过

去世无明行为因，招感现在识、名色、六入、

触、受五者为果。由现在果，起爱、取、有三者

为现在因；由现在因，而感未来世生、老、死

之果。此是生相，即凡夫法，名流转门。若

缘觉人，悟此诸法缘生，而无明灭则行灭，乃

至老死灭，此是灭相，即缘觉法，名还灭门。

若以般若观慧，照了无明体性皆空，无生灭

相，故云“无无明，亦无无明尽，乃至无老死，

¹⁹ 卍新续藏：四、五；弘化社：五、六

²⁰ 卍新续藏：姓；弘化社：淫

yì wú lǎo sǐ jìn yán wú wú míng shì jǔ liú zhuǎnchūxiàngkōng
 亦无老死尽”。言“无无明”，是举流 转 初 相 空；
 yì wú wú míng jìn shì jǔ huánmièchūxiàngkōng nǎi zhì wú lǎo
 “亦无无明尽”，是举 还 灭初相空；“乃至无老
 sǐ shì jǔ liú zhuǎnmòxiàngkōng yì wú lǎo sǐ jìn shì jǔ
 死”，是举流 转 末 相 空；“亦无老死尽”，是举
 huánmiè mòxiàngkōng jìn jí miè yě cǐ gài jǔ qí shǐ mòkōng ér
 还 灭 末 相 空。尽即灭也，此盖举其始末空，而
 gāi qí zhōng yǐ xiǎn bō rě zhēnkōng tǐ fēi liú zhuǎnhuánmiè zhī xiàng
 该其中，以显般若真空，体非流 转 还 灭之相，
 gù wú shí èr yīn yuán yě
 故无十二因 缘 也。

2.1.2.2.2.3 三 释 四 谛

wú kǔ jí mièdào
 无 苦 集 灭 道。

kǔ jí shēng sǐ kǔ guǒ jí shì huò yè kǔ yīn cǐ shì shì jiān yīn
 苦 即 生 死 苦 果，集 是 惑 业 苦 因，此 是 世 间 因
 guǒ miè jí niè pán lè guǒ dào shì dào pǐn lè yīn cǐ shì chū shì jiān
 果。灭 即 涅 槃 乐 果，道 是 道 品 乐 因，此 是 出 世 间
 yīn guǒ zhì dù lùn yún shì jiān jí shēn shì kǔ guǒ tān ài
 因果。智 度 论 云：“世 间 及 身 是 苦 果，贪、爱、
 chēn chī dēngzhū fán nǎo shì kǔ yīn fán nǎo miè shì kǔ miè miè fán
 瞋、痴 等 诸 烦 恼 是 苦 因，烦 恼 灭 是 苦 灭，灭 烦
 nǎo fāng fǎ shì míng wéi dào rú lái shuō cǐ sì shèng dì fǎ gài wéi
 恼 方 法 是 名 为 道。”如 来 说 此 四 圣 谛 法，盖 为
 fán fū èr shèng bù zhī sān jiè wǔ yùnzū fǎ rú huàn rú huà běn
 凡 夫 二 乘，不 知 三 界 五 蕴 诸 法，如 幻 如 化，本
 zì wú shēng xìngxiàng jì miè shēng sǐ niè pán yóu rú zuómèng
 自 无 生，性 相 寂 灭，生 死 涅 槃，犹 如 昨 梦，
 ér yú wú shēng fǎ zhōng wàngjiànshēngmiè hènghòu lún huí pì
 而 于 无 生 法 中，妄 见 生 灭，横 受 轮 回，譬
 rú yángyàn wú shuǐchù wàngzuòshuǐxiǎng tú zì pí láo shì gù
 如 阳 焰 无 水 处，妄 作 水 想，徒 自 疲 劳。是 故，
 rú lái lìng bǐ zhī kǔ duàn jí mù miè xiū dào zàn xī kǔ běn shēng
 如 来 令 彼 知 苦 断 集，慕 灭 修 道，暂 息 苦 本。声

wén bù liǎo dān jì miè lè yǐ wéi shí zhèng dà shèng pú sà
闻不了，耽²¹寂灭乐，以为实证。大乘菩萨，
xiū bō rě guān jiànzhēnkōng lǐ wú shēngmiè xiū zhèng zhī fǎ shēng
修般若观，见真空理，无生灭修证之法。生
miè xiū zhèng zì xìngkōng gù gù míng wú kǔ jí mièdào
灭修证，自性空故，故名²²“无苦集灭道”。

（谛者，审实也。凡夫虽有苦集，而不审实，不得称谛。
无倒圣智，审知境故，故名圣谛。道品者，即三十七品菩
提分法。详余经论。）

2.1.2.2.4 四释智得

wú zhì yì wú dé
无智亦无得。

zhì jí néngguān zhī zhì dé jí suǒzhèng zhī lǐ yì míng bú dàn
智即能观之智，得即所证之理。意明不但
wú yùn chù jiè dì yuánzhū fǎ jí sānshèngrén néngzhèng
无蕴、处、界、谛、缘诸法，即三乘人能证
suǒzhèng jí xiū bō rě pú sà kōngzhū fǎ zhī zhì yǔ kōng zhì zhī
所证，及修般若菩萨，空诸法之智，与空智之
suǒ dé lǐ yì wú gài fǎ xìng rú kōng yǐ yǎnbìng gù yú kōngjiàn
所得理亦无。盖法性如空，以眼病故，于空见
huā²³ ér qǔ zhèng gù dà bō rě jīng yún yù zhī shuō rú lái bù néng
花²³而取证。故大般若经云：“欲知说如来不能
zhèngzhū fó fǎ mì mì yì qù dāngxué rú shì shēnshēn bō rě bō luó
证诸佛法秘密义趣，当学如是甚深般若波罗
mì duō hé yǐ gù suǒzhèng fó fǎ jí néngzhèngzhě bù kě dé
蜜多。何以故？所证佛法及能证者，不可得
gù yòuyún yú yī qiè fǎ shèng yì dì zhōng néngzhèng suǒ
故。”又云：“于一切法胜义谛中，能证、所
zhèng zhèngchù zhèng shí jí yóu cǐ zhèng ruò hé ruò lí jiē
证、证处、证时，及由此证，若合若离，皆

²¹ 卮新续藏：耽；弘化社：耽

²² 卮新续藏：云；弘化社：名

²³ 卮新续藏：华；弘化社：花

bù kě dé bù kě jiàn gù pú sà yú zhū fǎ kōng bù yīng zuò zhèng
不可得，不可见故。”菩萨于诸法空，不应作证。

wèi guān fǎ kōng shí xiān zuò shì niàn wǒ yīng guān fǎ zhū xiàng jiē kōng
谓观法空时，先作是念：“我应观法诸相皆空，

bù yīng zuò zhèng wǒ wéi xué gù guān zhū fǎ kōng bù wéi zhèng gù
不应作证。我为学故，观诸法空，不为证故，

guān zhū fǎ kōng nǎi zhì wǒ yú wú shàng zhèng děng pú tí jīn shí yīng
观诸法空。乃至我于无上正等菩提，今时应

xué bù yīng zuò zhèng gù zhì dù lùn yún pú sà shēn rù kōng gù
学，不应作证。”故智度论云：“菩萨²⁴深入空故，

zhī kōng yì kōng niè pán yì kōng gù wú suǒ zhèng yǐ zhèng bú zhèng
知空亦空，涅槃亦空，故无所证。”以证不证

fǎ bù kě dé gù shǐ cóng wǔ yùn zhōng zhì sì dì nǎi sān shèng rén
法不可得故，始从五蕴，终至四谛，乃三乘人

xiū dào suǒ guān zhī jìng jīn xiū bō rě rú dà huǒ jù wú lùn jìng hūi
修道所观之境。今修般若，如大火聚，无论净秽，

chù chù jiē shāo shì gù zhēn kōng lǐ xiǎn fán qíng dàng jìn zhēn
触处皆烧。是故，真空理显，凡情荡尽，真

rú shèng jìng yī qiè zhì zhì xī bù kě dé gù shì zhī yùn chù
如圣境，一切智智，悉不可得。故世之蕴、处、

jiè chū shì zhī sì dì yīn yuán yǐ zhì néng zhèng suǒ zhèng mò bù
界，出世之四谛因缘，以至能证所证，莫不

jiē kōng shì zé rén fǎ liǎng wàng jìng zhì shuāng mǐn rú bìng qù yào
皆空。是则人法两忘，境智双泯，如病去药

chú gù yún wú zhì yì wú dé
除，故云“无智亦无得”。

2.1.3 三依法修证

fēn èr chū míng pú sà dé niè pán èr míng zhū fó dé pú tí
分二：初明菩萨得涅槃；二明诸佛得菩提。

2.1.3.1 初明菩萨得涅槃

²⁴ 卍新续藏：提；弘化社：萨

yǐ wú suǒ dé gù pú tí sà duō yī bō rě bō luó mì duō gù
以无所得故，菩提萨埵，依般若波罗蜜多故，

xīn wú guà ài wú guà ài gù wú yǒu kǒng bù yuǎn lí diān dǎo mèng
心无罣碍，无罣碍故，无有恐怖，远离颠倒梦

xiǎng jiū jìng niè pán
想，究竟涅槃。

yǐ wú suǒ dé gù zhě chéng shàng zhū wú zì ér yán
“以无所得故”者，承上诸“无”字而言，

wèi yóu qián zhū fǎ wú suǒ dé zhī gù pú sà yīn yī zhī ér xiū dé jiū
谓由前诸法无所得之故，菩萨因依之而修得究

jìng niè pán gù cǐ wú zì nǎi tǒng yī jīng zhī zhǐ gài yóu fǎ
竟涅槃。故此“无”字，乃统一经之旨。盖由法

xìng rú rú tǐ běn jì miè ruò yǐ yǒu suǒ dé xīn jí mí běn zhēn
性如如，体本寂灭，若以有所得心，即迷本真，

shī yú bō rě guān huì hé yóu yuǎn lí diān dǎo dé yú jiū jìng
失于般若观慧。何由“远离颠倒”，得于“究竟

niè pán niè pán jīng yún wú suǒ dé zhě zé míng wéi huì pú
涅槃”？涅槃经云：“无所得者，则名为慧，菩

sà dé shì huì gù míng wú suǒ dé yòu wú suǒ dé zhě míng dà
萨得是慧故，名无所得。”又“无所得者，名大

niè pán pú sà ān zhù dà niè pán zhōng bú jiàn yī qiè zhū fǎ xìng xiàng
涅槃，菩萨安住大涅槃中，不见一切诸法性相，

gù míng wú suǒ dé yòu wú suǒ dé zhě míng wéi dà shèng pú sà
故名无所得。”又“无所得者，名为大乘，菩萨

bú zhù zhū fǎ gù míng dà shèng qīng liáng yún wú suǒ dé jí bō
不住诸法，故名大乘。”清凉云：“无所得即般

rě xiàng yóu dé bō rě wú dé zhì huì gù fāng dé yě dà pǐn yún
若相，由得般若无得智慧，故方得也。”大品云：

yǐ wú suǒ dé ér wéi fāng biàn zhì dù lùn yún yǒu èr zhǒng kōng
“以无所得而为方便。”智度论云：“有二种空：

yī wú fāng biàn kōng gù duò èr shèng dì èr yǒu fāng biàn kōng
一、无方便空，故堕二乘地；二、有方便空，

zé wú suǒ duò zhí zhì wú shàng pú tí fù yǒu èr zhǒng kōng yī
则无所堕，直至无上菩提。复有二种空：一、

dàn xíng kōng duò èr shèng dì èr xíng bù kě dé kōng kōng yì bù
但行空，堕二乘地；二、行不可得空，空亦不

kě dé zé wú chù kě duò gù zhū pú sà yǐ bō rě fāng biàn guān huì
可得，则无处可堕。”故诸菩萨以般若方便观慧，

zhào zhū fǎ kōng gù yú yùn chù jiè yīn yuán dì xiàng jí néng
照诸法空，故于蕴、处、界、因缘、谛相及能
zhèng suǒ zhèng jiē wú suǒ dé yǐ cǐ wú suǒ dé xīn gù ér yī
证、所证，皆无所得。以此无所得心故，而依
bō rě xiū xíng zé yè lěi jiě tuō yóu yī cǐ xiū xíng gù zé huò bú
般若修行，则业累解脱。由依此修行故，则惑不
ài xīn jìng bú ài zhì gù xīn wú guà ài yóu wú guà ài zé yè
碍心，境不碍智，故心无罣碍；由无罣碍，则业
lěi jiě tuō yǐ yè tuō gù zé wài wú sān jiè guǒ bào zhī kǒng bù yóu
累解脱。以业脱故，则外无三界果报之恐怖。由
wú guǒ bào zé nèi yǒng lí fán nǎo zhī diān dǎo mèng xiǎng yǐ lí fán
无果报，则内永离烦恼之颠倒梦想。以离烦
nǎo zé zhēn cháng dú lù shì wéi jiū jìng niè pán sī xiǎn bō rě zhēn
恼，则真常独露，是为究竟涅槃。斯显般若真
kōng tǐ fēi shēng miè wéi yīn shī guǒ gù zhū pú sà yú yī qiè
空，体非生灭，违因失果。故诸菩萨，于一切
fǎ wú suǒ dé shì dé jiū jìng niè pán rán yī dà bù bō rě jiē yǐ
法无所得，是得究竟涅槃。然一大部般若，皆以
wú suǒ dé ér wéi zōng zhì shè yǒu yī fǎ guò niè pán shàng zhě yì rú
无所得而为宗致。设有一法过涅槃上者，亦如
mèng rú huàn xī bù kě dé gù dà bō rě jīng yún suī dá yī qiè
梦如幻，悉不可得。故大般若经云：“虽达一切
fǎ zì xìng jiē kōng ér zhū pú sà yīn cǐ bō rě bō luó mì duō zhèng
法自性皆空，而诸菩萨，因此般若波罗蜜多，证
dé wú shàng zhèng děng pú tí zhuàn miào fǎ lún dù wú liàng zhòng
得无上正等菩提，转妙法轮，度无量众。
suī zhèng pú tí ér wú suǒ zhèng zhèng bú zhèng fǎ jiē bù kě dé
虽证菩提，而无所证，证、不证法皆不可得
gù yǐ bù kě dé jí wú néng zhèng suǒ zhèng zhū wàng zhī jiàn
故。”以不可得，即无能证、所证诸忘知见。
yóu wú wàng jiàn gù wú diān dǎo zhī fán nǎo ruò yǒu suǒ zhèng jí shì
由无妄见，故无颠倒之烦恼。若有所证，即是
diān dǎo mèng xiǎng qǐ dé niè pán pú tí jīn gāng bō rě bú huài jiǎ
颠倒梦想，岂得涅槃菩提？金刚般若坏假
míng lùn yún ruò zhū pú sà zhèng zhēn shí nǎi zhì fǎ shēn yì wú
名论云：“若诸²⁵菩萨证真实时，乃至法身亦无

²⁵ 卮新续藏：论；弘化社：论；校勘：诸（依原论校勘）

dé gù   pú tí sà duǒ   zhě   shì néng yī zhī rén   bō rě bō
得故。”“菩提萨埵”者，是能依之人。“般若波
luó mì duō   zhě   shì suǒ yī zhī fǎ   xīn wú guà ài   diāndǎo
罗蜜多”者，是所依之法。“心无罣碍”、“颠倒
mèngxiǎng   shì néngkōng zhī zhàng   jiū jìng niè pán   shì suǒ zhèng zhī
梦想”是能空之障。“究竟涅槃”是所证之
guǒ   jiū jìng niè pán   zhě   wǔ zhù jiū jìn   èr sǐ yǒngwáng   míng
果。“究竟涅槃”者，五住究竟，二死永亡，名
wéi jiū jìng   yì míng wú yú   yǐ jiū jìn niè pán zhī jì gù   fù míng wú
为究竟，亦名无余，以究竟涅槃之际故，复名无
zhù chù niè pán   fēi tóng èr shèng   dàn lí jiàn   sī huò   míngwéi jiě
住处涅槃。非同二乘，但离见、思惑，名为解
tuō   quán dé huàchéng zhī niè pán   chéng fēi jiū jìng   fàn chēng niè pán
脱，权得化城之涅槃，诚非究竟。梵称涅槃，
huáyányuán jì   yuán   wèi dé wú bú bèi   jì   wèizhàng wú bú jìn
华言圆寂。圆，谓德无不备；寂，谓障无尽。
yì fān dà miè dù   dà jí shí xiàng   miè jí yùnkōng   dù jí yuè kǔ
亦翻大灭度，大即实相，灭即蕴空，度即越苦；
yòu dà jí fǎ shēn   miè jí jiě tuō   dù jí bō rě   pú sà xiū bō rě
又大即法身，灭即解脱，度即般若。菩萨修般若，
guānzhū fǎ kōng   shí xiàng lǐ xiǎn   liǎoshēng sǐ huànshēn jí běn fǎ shēn
观诸法空，实相理显，了生死幻身即本法身，
fánǎo jí bō rě   jié yè jí jiě tuō   cǐ zé sānzhàngdùnkōng   sān
烦恼即般若，结业即解脱，此则三障顿空，三
dé sī yuán   shì wèi jiū jìng niè pán
德斯圆，是谓究竟涅槃。

（三障者，即业障、报障、烦恼障也。业能缚众生在生死狱，不得解脱，故名罣碍。三界果报，犹如火宅，是可畏相，故名恐怖。无明体性，是颠倒法，犹如梦想，故名颠倒梦想。由离烦恼，则不起惑结业。由离结业，则无果报矣。五住者，即五住地惑。此惑能令众生，住著生死故也。一、一切见住，即三界见惑也；二、欲爱住，即欲

界思惑也；三、色爱住，即色界思惑也；四、有爱住，即无色界思惑也；五、无明住，即根本无明惑也。二乘未了此惑，故沉滞于空，即住方便土。大乘菩萨，方便断除，犹余惑未尽，故住实报土。今修般若，余惑顿破，故名究竟。）

2.1.3.2 二明诸佛得菩提

sān shì zhū fó yī bō rě bō luó mì duō gù dé ā nòuduō luó
三世诸佛，依般若波罗蜜多故，得阿耨多罗

sān miǎosān pú tí
三藐三菩提。

sān shì zhě guò qù wèi lái xiàn zài yě ā nòuduō
“三世”者，过去、未来、现在也。“阿耨多

luó sān miǎosān pú tí zhě huáyán wú shàng zhèngděngzhèng jué jí
罗三藐三菩提”者，华言无上正等正觉，即

zhū fó suǒ zhèng zhī dào yì míng fēi dú pú sà yǐ wú suǒ dé xīn yī
诸佛所证之道。意明非独菩萨以无所得心，依

bō rě ér dé niè pán sān shì zhū fó yì yǐ wú suǒ dé xīn yī bō rě
般若而得涅槃；三世诸佛亦以无所得心，依般若

ér dé wú shàng pú tí pú tí niè pán yuán wú èr lù jīe yī bō
而得无上菩提。菩提涅槃，原无二路，皆依般

rě ér dé shě cǐ bō rě ér wú yǒu dé zhī zhě gù dà bō rě jīng
若而得，舍此般若，而无有得之者。故大般若经

yún yī qiè rú lái yīng zhèngděng jué chéng rú shì shèng
云：“一切如来、应、正等觉，乘如是乘，

xíng rú shì dào lái zhì wú shàng zhèngděng pú tí cǐ shèng cǐ dào
行如是道，来至无上正等菩提。”此乘此道，

dāng zhī jí shì shēnshēn bō rě bō luó mì duō mó hē bō rě jīng yún
当知即是甚深般若波罗蜜多。摩诃般若经云：

zhū fǎ zì xiàng kōng jí shì ā nòuduō luó sān miǎosān pú tí yòu
“诸法自相空即是阿耨多罗三藐三菩提。”又

yún pú sà xíng bō rě zuò fó yǐ biànmíngwéi ā nòuduōluó sānmǎo
云：“菩萨行般若作佛已，变名为阿耨多罗三藐
sān pú tí pú tí shì zhì dé niè pán shì duàn dé pú tí niè pán
三菩提。”菩提是智德，涅槃是断德。菩提涅槃，
qí míng suī èr ér jiē shì jí shèngsuǒzhèng èr zhuǎn yī guǒ yǐ huò
其名虽二，而皆是极圣所证二转依果，以惑
fēi zhì ér bú duàn zhì fēi duàn ér bù yuán gù dà bō rě jīng yún
非智而不断，智非断而不圆。故大般若经云：
pú sà yú pú tí dào jí yī qiè bō luó mì duō yǐ yuánmǎn gù yóu
“菩萨于菩提道及一切波罗蜜多已圆满故，由
yī chà nà xiāngyìngmiào huì zhèng dé rú lái yī qiè xiàng zhì ěr shí
一刹那相应妙慧，证得如来一切相智。尔时
yī qiè fán nǎo xí qì xiāng xù yǒng bù shēng gù míng wú yú duàn zé
一切烦恼习气相续永不生故，名无余断，则
míng rú lái yīng zhèngděngjué shì zhī rú shì èr guǒ jiē yī
名如来、应、正等觉。”是知如是二果，皆依
bō rě bō luó mì duō ér dé chéng jiù yě fó zhě fàn yīn jù yún fó
般若波罗蜜多而得成就也。佛者，梵音具云佛
tuó huáyánjué nǎi qióng lǐ jìn xìng zhī chēng suǒ wèi wù xìngzhēn
陀，华言觉，乃穷理尽性之称。所谓悟性真
cháng liǎohuò xū wàng yùn wú yuán cí dù yǒuqíng jiè xíngmǎn
常，了惑虚妄，运无缘慈，度有情界，行满
guǒyuán gù wèi zhī dà jué yě dà bō rě jīng yún yú yī qiè fǎ
果圆，故谓之大觉也。大般若经云：“于一切法，
zì rán kāi jué gù míng fó tuó rú shí kāi jué yī qiè yǒuqíng lìng lí
自然开觉，故名佛陀；如实开觉一切有情，令离
diāndǎo è yè zhòng kǔ gù míng fó tuó yǐ hé yì gù míngwéi pú
颠倒恶业众苦，故名佛陀。以何义故，名为菩
tí zhèng fǎ kōng yì jí zhèngzhēn rú yì shì pú tí yì zhū fó suǒ
提？证法空义及证真如义，是菩提义。诸佛所
yǒuzhēnjìngmiàojué gù míng pú tí zhū fó yóu cǐ xiànjué zhū fǎ yī
有真净妙觉，故名菩提。诸佛由此现觉诸法一
qiè zhǒngxiàng gù míng pú tí
切种相，故名菩提。”

（如来者，谓乘先佛道来成正觉，故名如来；又然诸
法相，有佛无佛，法界法尔，佛于此相，如实现觉，故名

如来；又如来依般若波罗蜜多，如实觉一切法真如，不虚妄，不变异，由此觉真如相故，说名如来、应、正等觉。言智德者，谓以平等智慧，照了诸法圆融，通达无碍，随众生机，为其演说，而无差谬也。断德者，谓断除一切烦恼惑业，净尽无余，随所化住处，恶不能染，纵任自在，而无累缚也。二转依果者，以悟烦恼即菩提，故转烦恼而依菩提，乃诸佛所证之道。以生死即涅槃，故转生死而依涅槃，是诸佛所证之果也。）

2.1.4 四结赞功能

gù zhī bō rě bō luó mì duō shì dà shén zhòu shì dà míng
故知，般若波罗蜜多，是大神咒，是大明
zhòu shì wú shàng zhòu shì wú děng děng zhòu néng chú yī qiè kǔ
咒，是无上咒，是无等等咒，能除一切苦，
zhēn shí bù xū
真实不虚。

gù zhī zhě chéng shàng pú sà zhū fó jiē yī cǐ shēn bō
“故知”者，承上菩萨诸佛，皆依此深般
rě ér zhèng dé niè pán pú tí yóu shì gù zhī bō rě gōng yòng bù kě
若而证得涅槃菩提，由是故知般若功用，不可
sī yì fēi míng yán shù liàng néng xuān nǎi yǐ sì zhǒng zhòu ér zàn yù
思议，非名言数量能宣，乃以四种咒而赞喻
zhī shén yǐ bú cè wéi yì míng néng pò àn wèi cǐ bō
之。“神”以不测为义，“明”能破暗，谓此般
rě shén gōng miào yòng fēi xīn liàng suǒ zhī néng miè wú míng chī àn
若神功妙用，非心量所知，能灭无明痴暗，
ér xiǎn zhēn kōng zhì lǐ zhèng dé pú tí niè pán gèng wú yǒu fǎ chū yú
而显真空智理，证得菩提涅槃。更无有法出于
qí shàng gù yún wú shàng shì zhū fó mì mì zhī xīn yìn gù yì wú
其上，故云无上。是诸佛秘密之心印，故亦无

yǒu fǎ yǔ zhī bǐ lún gù yún wú děngděng yòu cǐ bō rě míng wú bǐ
有法与之比伦，故云无等等。又此般若名无比
fǎ fù wú yǒu wú bǐ fǎ yǔ zhī bǐ gù míng wú děngděng wǔ zhù
法，复无有无比法与之比，故名无等等。五住
jiū jìn èr sǐ jù wáng sì shēngguǒ xiè wàn lěi dōujuān gù
究²⁶尽，二死俱亡；四生果谢，万累都捐²⁷，故
yún néng chú yī qiè kǔ rú shì bō rě miào yòng nán sī liǎo wàng jí
云能除一切苦。如是般若，妙用难思，了妄即
zhēn jí fán chéng shèng jué dìng xī kǔ wú yí tè lìng zhòng shēng
真，即凡成圣，决定息苦无疑，特令众生
xìn shòu fèng xíng gù yún zhēn shí bù xū dà bō rě jīng yún xué cǐ
信受奉行，故云真实不虚。大般若经云：“学此
bō rě bō luó mì duō dà zhòu wáng shí yú wǒ jí fǎ suī wú suǒ dé
般若波罗蜜多大咒王时，于我及法，虽无所得，
ér néng zhèng dé wú shàng zhèng děng pú tí
而能证得无上正等菩提。”

（智论云：“何故名般若为大明咒？谓诸外道，俱有种种咒术，利益人民，能随意所欲，使诸鬼神大得名声，人民归伏。般若波罗蜜于诸咒术中，是大咒术，常与众生道德乐故。诸余咒术，能起贪瞋烦恼，自在作恶，堕三恶道。是般若波罗蜜咒，能灭禅定佛道涅槃诸著，何况贪瞋粗病？是故名为大明咒、无上咒、无等等咒。又，是咒能令人离老病死，能立众生于大乘，能令行者，于一切众生中最大，是故言大咒。能如是利益，故名无上。古有仙人，所作能知他人心中咒，名抑叉尼；能飞行变化咒，名犍²⁸陀梨；能住寿过千岁万岁咒。于诸咒中，无与等。于此无等咒术中，般若波罗蜜，过出无量，故名无等等。又，诸佛法名等，

²⁶ 卍新续藏：结；弘化社：究

²⁷ 卍新续藏：损；弘化社：捐

²⁸ 卍新续藏：犍；弘化社：犍

般若波罗蜜得佛因缘，故言无等等。又，诸佛于一切众生中名无等，是般若咒术佛所作，故名无等等咒。”)

2.2 二密说般若

gù shuō bō rě bō luó mì duōzhòu jí shuōzhòuyuē
故说般若波罗蜜多咒。即说咒曰：

jiē dì jiē dì bō luó jiē dì bō luó sēng jiē dì pú tí sà
揭谛揭谛 波罗揭谛 波罗僧揭谛 菩提萨

pó hē
婆诃

cǐ mì shuō bō rě shì bù sī yì jìng tǐ jí zhēnkōng wú
此密说般若，是不思议境。体即真空，无

yì xiǎnshuō dàn yǐ xiǎnshuō kǒngrén yī wén jiě yì yī shuō qǐ jiàn
异显说。但以显说，恐人依文解义，依说起见，

fù zhí zhēnkōng shí yǒu qí tǐ suì chéng shí fǎ huántóngshēngmiè
复执真空实有其体，遂成实法，还同生灭，

bù zhī zhēnkōng yì kōng ér fǎnshēng zhí zhuó fù duò wú míng gù
不知真空亦空，而反生执著，复堕无明。故

dà bō rě jīng yún yī qiè fǎ zì xìngkōng kōngxìng bù yīng zhí zhuókōng
大般若经云：“一切法自性空，空性不应执著空

xìng kōngzhōngkōngxìngshàng bù kě dé kuàngyǒukōngxìngnéng zhí zhuó
性。空中空性尚不可得，况有空性能执著

kōng suǒ yǐ bù liǎozhēnkōngběn rú biàn yǐ zhì qiú zhì zhì zé
空？”所以不了真空本如，便以智求智，智则

chéng jiě jiě jí shī zhēn qǐ yú zhào xīn zhào zé lì jìng suí zhào
成解，解即失真。起于照心，照则立境，随照

shī tǐ fǎnchéngyǐng shì shì yǐ dà zhì jū yú mù qián fān wéi míng
失体，返成影事。是以大智居于目前，翻为名

xiàng zhī jìng gù yǒng jiā yún bù lí dāng chù cháng zhàn rán mì zé
相之境。故永嘉云：“不离当处常湛然，觅则

zhī jūn bù kě jiàn jīn cǐ mì shuō bō rě zhèng shǐ rén qíng wàng zhì
知君不可见。”今此密说般若，正使人情忘智

mǐn bù jiǎ xún qiú zhēnkōngxiànrán shū rán mòzhèng yú yú
泯，不假寻求，真空现前，倏²⁹然默证，踰于
fú qì gù wèi zhī yuēzhòu jí rú lái nán sī mì mì zhēn shí zhī yǔ
符契，故谓之曰咒。即如来难思秘密真实之语，
zhòuyuànzhòngshēng rú fó wú yì shì gù chí sòngzhě dāngkōng qí xīn
咒愿众生如佛无异，是故持诵者，当空其心，
ér yī qí niàn niànniàn wú jiàn rú guǒ luǒ zhī zhòumínglíng zì rán
而一其念，念念无间，如螺赢之咒螟蛉，自然
míngwàng qì zhēn jí fán chéngshèng huò yún xiǎnshuō lìng jiě shēng huì
冥妄契真，即凡成圣。或云显说令解生慧，
miè fán nǎozhàng mì shuō lìng sòngshēng fú miè zuì yè zhàng huò
灭烦恼障；密说令诵生福，灭罪业³⁰障。或
yǒuqiáng shì yǐ jiē dì fān wéi dù bō luó wéi bǐ àn
有强释，以“揭谛”翻为度，“波罗”为彼岸，
sēng wéizhòng wèi zì dù dù tā yǔ zhòngtóngdào pú tí bǐ àn
“僧”为众，谓自度度他，与众同到菩提彼岸。
rú shì fān shì yǒuguāi zhì lǐ quán fēi shèng yì jì yún mì shuō
如是翻释，有乖至理，全非圣意。既云密说，
rén nìng jiě zhī shàng fēi xiǎoshèng yīn wèi pú sà néng cè kuàng róng
人宁解之？尚非小圣因位菩萨能测，况容
fán yú kě yǐ yì shì míngyánshuāngjué lǐ shì liǎngwàng shuò jiā
凡愚可以义释？名言双绝，理事两忘，烁迦
luó yǎn kuī mō bù zhuó yī luò xīn sī biànchéng zhī jiànzhā zǐ
罗眼，窥摸不著，一落心思，便成知见渣滓。
zhī jiàn lì zhī jí wú míngběn wú míng sī lì wàn jié gǔ chén
知见立知，即无明本，无明斯立，万劫汨沉，
yī qiè kǔ è hé yóu dù zāi xīn sī ruò jué zhī jiàn zì mǐn wú
一切苦厄，何由度哉？心思若绝，知见自³¹泯，无
míng sī pò ér bǐ àn sī dào yǐ
明斯破，而彼岸斯到矣。（萨婆诃，即娑婆诃，翻“速
疾成就”，又云是圆寂义，其义众多，详如余处。）

般若波罗蜜多心经添足

²⁹ 卍新续藏：倏；弘化社：倏

³⁰ 卍新续藏：业；弘化社：孽；校勘：业

³¹ 卍新续藏：是；弘化社：自

xīn jīng guàn yì
心经贯义

míng hóng zàn shù
明弘赞述

cǐ jīng běn guān zì zài pú sà suǒ xiū zhī miào xíng suǒ zhèng zhī
此经本观自在菩萨所修之妙行，所证之

jiū jìng niè pán miào xíng jí xíng shēn bō rě niè pán tǐ jù sān dé
究竟涅槃。妙行即行深般若；涅槃体具三德，

suǒ wèi fǎ shēn bō rě jiě tuō bō rě jí zhào jiàn fǎ shēn jí
所谓法身、般若、解脱。般若即照见；法身即

yùn kōng jiě tuō jí dù kǔ gù yuē zhào jiàn wǔ yùn jiē kōng dù
蕴空；解脱即度苦，故曰“照见五蕴皆空，度

yī qiè kǔ è ér fó yù rén zhī dé tóng pú sà zhī dé gù yuē
一切苦厄。”而佛欲人之得同菩萨之得，故曰：

sè bú yì kōng kōng bú yì sè fù kǒng kōng sè míng shēng
“色不异空，空不异色。”复恐空、色名生，

bù zhī dāng tǐ jí shì gù yuē sè jí shì kōng kōng jí shì sè
不知当体即是，故曰：“色即是空，空即是色。”

qí yǒu yù dé cǐ zhě zhí xià yī niàn bù shēng tǐ lù zhēn cháng
其有欲得此者，直下一念不生，体露真常，

jí míng guān zì zài qí mí cǐ zhě shēn xīn chì rán shì wéi liù dào
即名观自在。其迷此者，身心炽然，是为六道

sì shēng rú huò yú cǐ wèi néng yī niàn xiāng yìng jí dāng chéng qǐ dà
四生。如或于此未能一念相应，即当乘起大

zhàng fū zhì jié duàn xīn yì shí lù bú luò bù dù zhī jiàn yǐ wú
丈夫志，截断心意识路，不落卜度知见，以无

fēn bié zhì níng rán zài qián zhào cǐ rú huàn shēn xīn dāng chù jì miè
分别智，凝然在前，照此如幻身心，当处寂灭，

jí shì zhēn kōng zhēn kōng dú lù shì yuē fǎ shēn fǎ shēn wú zhuó
即是真空，真空独露，是曰法身。法身无著，

míng wéi jiě tuō fǎ shēn tǐ lí shēng miè xū wàng děng xiàng gù wú
名为解脱。法身体离生灭、虚妄等相，故无

shì zhī gēn chén shí fǎ shēn qián hòu jì duàn gù wú sān shì shí
世之根、尘、识。法身前后际断，故无三世十

èr yīn yuán fǎ shēn bù shǔ shì chū shì jiān yīn guǒ gù wú kǔ jí
二因緣。法身不屬世出世间因果，故无苦、集、
miè dào fǎ shēn běn zì yuán chéng chū lí néng suǒ xiū zhèng gù
灭、道。法身本自圆成，初离能所修证，故
wú zhì yì wú dé fǎ shēn lí yī qiè xiāng ér fēi duàn miè gù yǐ
无智亦无得。法身离一切相，而非断灭，故以
wú xiū ér xiū shì yī bō rě bō luó mì duō yǐ wú zhèng ér zhèng
无修而修，是依般若波罗蜜多。以无证而证，
shì zhèng jiū jìng niè pán yǐ wú dé ér dé shì dé ā nòu pú tí
是证究竟涅槃。以无得而得，是得阿耨菩提。
chū rù liù gēn mén tóu zhōu biàn fǎ jiè líng ér mò cè gù yuē shì
出入六根门头，周遍法界，灵而莫测，故曰是
dà shén zhòu líng guāng dú yào gù yuē shì dà míng zhòu chū yú shù
大神咒。灵光独耀，故曰是大明咒。出于数
liàng zhī biǎo gù yuē shì wú shàng zhòu fēi sān xián shí shèng kě bǐ
量之表，故曰是无上咒。非三贤十圣可比，
gù yuē shì wú děng děng zhòu lí míng jué yì gù yuē jiē dì jiē dì
故曰是无等等咒。离名绝义，故曰“揭谛揭谛
bō luó jiē dì bō luó sēng jiē dì pú tí sà pó hē
波罗揭谛 波罗僧揭谛 菩提萨婆诃”。

huíxiàng jì
回 向 偈

yuàn yǐ cǐ gōng dé zhuāngyán fó jìng tǔ
愿 以 此 功 德 庄 严 佛 净 土

shàngbào sì chóng ēn xià jì sān tú kǔ
上 报 四 重 恩 下 济 三 途 苦

ruò yǒu jiàn wén zhě xī fā pú tí xīn
若 有 见 闻 者 悉 发 菩 提 心

jìn cǐ yī bào shēn tóngshēng jí lè guó
尽 此 一 报 身 同 生 极 乐 国

shí fāng sān shì yí qiè fó yí qiè pú sà mó hē sà mó hē bō
十 方 三 世 一 切 佛 一 切 菩 萨 摩 诃 萨 摩 诃 般

rě bō luó mì
若 波 罗 蜜

此咒置经书中可灭误跨之罪

南无护法韦驮尊天菩萨

